

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Kalba ir jos kultūra

Viename lietuvių išeivių leidinyje buvo išvardytos visos 2017-ųjų nominacijos: tai ir Kazio Bradūno, ir Ievos Simonaitytės, ir sporto, ir dar daugelio kitų dalykų metai. Žiūrėjau – o kurgi lietuvių kalbos kultūros metai?.. Pagaliau radau. Bet ... parašyta taip: „Lietuvių kalbos metai“. Žodis „kultūra“ iš apibrėžimo iškrito. Matyt, korektoriui – o gal redaktoriui – pasirodė, kad per daug vienoj vietoj čia tų „kultūrų“. Jeigu kalbos metai, tai kalbos, o kai bus kultūros, tada bus kultūros.

O juk lietuvių kalba turi tokią discipliną – kalbos kultūrą, glaudžiai susijusią su žmogaus raštingumo indeksu ir kalbos etiketu (tik nepainiokite jo su manieromis prie stalo). Deja, daugeliui žmonių ji susiplaka su kažkokiais mitais ir įsivaizdavimais. Todėl neverta stebėtis, kad netgi daugelis išsilavinusių žmonių painioja Valstybinę lietuvių kalbos komisiją ir kalbos inspekciją, prisigalvoja visokių nesąmonių apie „kalbos policiją“, baudas, kalbininkų diktatą ir panašiai. Bet ar jie žino, pavyzdžiui, kad VLKK turi internetinį Konsultacijų banką, kuriuo gali naudotis kiekvienas, jeigu jam kas nors neaišku. Pvz., kokią vietininko formą naudoti – „kraujuje“ ar „kraujyje“, o žodį „varžytynės“ rašyti su abiem ilgosiomis y ar tik su viena?.. (Galiu pridurti, kad abi vietininko formos tinkamos naudoti, kaip ir abu „varžytynių“ rašymo variantai).

Viena kolegė, puiki rašytoja, prisipažino dažnai besinaudojanti Konsultacijų banko paslaugomis. Ir tai daro žmogus, kurio kalbos jausmas nekelia abejonių!.. Kaži kaip su tais, kuriuos smaigia lietuvių kalbos normos ir taisyklės, kurie maištauja prieš standartus ir klišes, kalbininkus vadina oportunistais ir viską žino geriau už patį Sokratą?.. Ar jie stengiasi išsiaiškinti ką nors, ar tik kelia audrą stiklinėje?

O gal tai tokia politika?.. Jeigu jau „varoma“ ant valstybės, tai kodėl „nepavarius“ ant kalbos?.. Kalbos taisyklių mokytis nereikia, normos – pasenęs reikalas, kalbininkai – KGB padalinys... ar bent vienas iš tų žmonių, taip šnekančių, dalyvavo, tarkim, lapkričio 10 dieną Seimo rūmuose vykusioje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje lietuvių kalbos kultūros metams?.. Puikūs, profesionalūs pranešimai, dalykiška diskusija – viską, kas rūpėjo, buvo galima išsiaiškinti. Deja, nei valdžios atstovų, nei žurnalistų, nei smerkiančiųjų kalbininkus čia nebuvo.

Taip patogiaus – nereikia keisti išankstinės nuomonės, kuri dabar madinga, ypač tarp bukagalvių (ypač „pasistengė“ viena biblioteka, reklamuodama kalbos kultūrą kaip paradiją: tai liudija, kad bibliotekininkai, žmonės, turintys suvokti, kas yra kalba, tampa bene tik skaitytojo kaip vartotojo aptarnautojais, o profesinė savigarda nyksta).

1994 metais baigiau Vilniaus universitetą, lietuvių kalbos ir literatūros specialybę. Nors ir orientavausi į literatūros dalykus, tačiau teko mokytis ir nemažai kalbai priklausančių disciplinų: dialektologijos, fonetikos, morfologijos, sintaksės, istorinės gramatikos, kalbotyros, kalbos kultūros, kurias dėstė puikūs specialistai. Ne viskas gerai sekėsi, tačiau meluočiau, jei sakytčiau, kad to nereikėjo, kad užtenka ir to, ką žinau apie kalbą, tarkim, „iš prigimimo“. Esu labai dėkinga profesoriams ir dėstytojams ir visada būsiu – už tai, kad atskleidė, jog kalba turi struktūrą, istoriją, mitologiją, etiketą ir netgi transcendenciją. Kad ji ne tik gamtos, bet ir antgamtės dalykas.

Vincas Kudirka kadaise su ironija rašė, kad lietuviai linkę viską (taigi ir kalbos vartojimą) kopijuoti nuo užsieniečių, mat patys savo kalbos gėdijasi... Šiandien yra kitaip: gėdytis turėtume ne kalbos, o savęs pačių – savo kvailumo, piktumo, godumo ir didelės tušybės. Ir visažinytės, kuri tėra tamsuolio arogancija.

Renata Šerelytė

Po lietaus, 1964

Romualdo Rakausko nuotr.

Balsas tarė: pradeda snigti.
Nė vienos nebuvo snieguolės.
Šaltos žinios kilo į kalnus,
Žodžiai rinkos uolos viršūnėj
Ir, pavirtę greitais kristalais,
Ėmė lėkti strėlėm ledinėm
Pro sušalusią amžinybę
Ant varinio raitelio klony,
Ant mieguistos chimeros bokšte,
Ant romėnų namo fasado,
Kur juodam akmeny iškalta:
Dykumoj plėšraus vandenyno,
Kur nugrimzta laivai ir miestai,
Pasilieka vien tiktai žodis,
Parašytas vandens paviršiuj.

Henrikas Radauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Kalba ir jos kultūra • **2-as psl.** Žydronė Kolevinskienė. Lietuvių rašytojų draugija Amerikoje (2) • **3-as psl.** Liūnė Sutema. Du eilėraščiai • **4-as psl.** Aldona Ruseckaitė. Maironio sodas • **5-as psl.** Algis Vaškevičius. Varmijos gotikinės pilys iki mūsų dienų mena labai tolimą ir šlovingą praeitį • **6-as psl.** Astrida Petraitytė. Įvairiakalbis ir įvairiakultūris Rytprišių kraštovaizdis: šiandienos perspektyva • **7-as psl.** Leonas Peleckis-Kaktavičius. Rašytojo užrašai. Apie Vytautą Joną Šliūpą (5) • **8-as psl.** Tęsinys. Maironio sodas/ Rytprišių kraštovaizdis: šiandienos perspektyva

Kitame numeryje: Lidijai Šimkutei – 75 • Pulsuojanti Antano Martinaičio tapyba

Lietuvių rašytojų draugija Amerikoje (2)

Žydronė Kolevinskienė

Tęsinys.

Pradžia 2017 m. lapkričio 18 d. „Kultūroje“

LRD veikloje netrūko nesutarimų, ginčų, ypač dėl premijų skyrimo. Benedikto Babrausko pirmininkavimo laikas buvo ne tik dosnus literatūrine produkcija, aktyvus įvairiais literatūriniais, kultūriniais įvykiais, bandymu sutelkti skirtinguose JAV miestuose, skirtingose valstijose ar net skirtinguose žemynuose išsikūrusius rašytojus, bet ir išsiskiria įvairiomis diskusijomis; ir ne visada pozityviomis. Tuometinio pirmininko (o ir LRD valdybos) laikysena literatūrinių premijų skyrimo, (ne)komunikavimo su sovietinėje Lietuvoje likusiaisiais, literatūros kokybės, literatūros atsinaujinimo, modernumo klausimais paskatino iš LRD pasitraukti nemažai jos narių, kai kurie buvo pašalinti. Pavyzdžiui, 1953 metų balandžio 26 dieną iš draugijos pašalintas Antanas Škėma (LTSC/PLA. F. LRD. Protokolo Nr. 5(18)). 1954 metų balandžio 8 dieną iš draugijos veiklos oficialiai pasitraukia Stasius Būdavas ir Marius Katiliškis (pastarasis apie išstojimą iš LRD paskelbia viešai – skelbimu laikraštyje „Naujienos“), 1956 metais iš LRD išstoja Kostas Ostauskas, 1957 metais Antanas Kėkštas atsisako būti B. Babrausko vadovaujamos draugijos nariu, 1958 metų spalio 19 dieną iš LRD pasitraukia Petronėlė Orintaitė. Panašiu metu, Sonė Pipiraitė-Tomarienė už savo apysakos vaikams publikavimą sovietinėje Lietuvoje taip pat buvo pašalinta iš draugijos.

Nors oficialiai buvo teigiama, apie „naujų poezijos formų ieškojimą ir ieškotojus lietuvių ir pasaulinėje literatūroje“, „lietuviškieji veiksniai prašomi, bendradarbiaujant su LRD, nedelsiant pasirūpinti mūsų žymiųjų veikalų ir lietuvių literatūros istorijos išleidimu svetimomis kalbomis, realybėje – „mūsų tautinio išlikimo pagrindinį priemonė yra lietuviškoji knyga“ (LTSC/PLA. F. LRD. 1954 m. rugsėjo 26 dienos protokolas). 1952 metais Ignas Šeinius iš Stokholmo rašo B. Babrauskui:

Žinau, kad šis mano patarimas daug kam nepatiks. Ypatingai dėtams ir dēdelams. Man pačiam pastaraisiais metais teko išgirsti nemažai papeikimų ir paniekos, kam rašau svetima, kur gyvenu, suprantama kalba. Turėčiau lietuviškai į skandinavus kalbėti!

Tiesa, Pirmojo Didžiojo karo metu ir metais po jo lietuviškosios visuomenės žiūrėta į tai visai kitaip. Petras Klimas, Jurgis Savickis, aš ir kiti buvom raginami ir skatinami, kad tik daugiau svetimomis kalbomis rašytume, Lietuvos vardą ir jos laisvės reikalą pasaulinei opinijai įprasmintumėm. Dabar, nepriklausomybę ir laisvę pralaimėjus, jau kitaip. Neribotas, mus iš šalies stebintiems nesuprantamas šovinizmas bus šikores aukščiau proto, šalto apskaičiavimo, bus aptemdęs realiąją mūsų tautos padėtį, perspektyvas supainiojęs ir apniaukęs. Dėl susidariusios ar kieno dirbtinai išvijos sudarytos nuotaikos – Jurgis Savickis daniškai jau daugiau neberašo. Apima ir kitus abejonės, ar verta.

Bet jūs, <...> turėtumėt geriau žinoti, kaip reikia į pasaulį prabilti, kad jus, mūsų tautos balsą išgirstų ir suprastų. (LTSC/PLA. F. LRD)

1970 metais perėmusio vadovavimą draugijai kun. Leonardo Andriekaus vienas iš prioritetų – siekti stiprėjančio, literatūriniu pagrindu paremto ryšio su okupuotoje tėvynėje gyvenančiais rašytojais. Šis siekis sulaukė tiek viešos, tiek ir privačios reakcijos bei kritikos: Juzė L. Vaičiūnienė-Augustaitytė kritikavo LRD dėl „ryšių stiprinimo“ su tėvyne, arba, pasak laiško autorės, Sovietų Sąjunga. Kritikos buvo sulaukta ir iš kitų LRD narių. Tačiau naujam pirmininkui rūpėjo ne tik išlaikyti narių skaičių (tuo metu draugijai priklausė per 80 narių), bet ir jį gausinti. Todėl jis ėmėsi iniciatyvos į LRD pakviesti stoti jauniosios kartos rašytojus bei kritikus: Juliją Švabaitytę (Gyliene), Mariją Saulaitę, Liūnę Sutemą, Iloną Gražytę (Maziliauskiene), Eglę Juodvalkę, Vitaliją Bogutaitytę, Kęstutį Keblių, Rimvydą Šilbajorį. L. Andriekaus kvietimo prisijungti prie LRD sulaukė ir Algirdas Titas Antanaitis, tuo metu dar neišleidęs nė vienos knygos ir, pasak jo paties, „rašytoju nesijaučęs“.

LRD nariai Marius Katiliškis (pirmas iš k.), Gražina Tulauskaitė-Babrauskienė ir kt.

Be to, L. Andriekus ėmėsi iniciatyvos į draugiją sugrąžinti dėl vienokių ar kitokių priežasčių iš jos anksčiau pasitraukusius rašytojus – Petronėlę Orintaitę, Marių Katiliškį. 1979 metais LRD pirmininkas kvietimą prisijungti prie draugijos išsiuntė ir 1977 metais į JAV emigravusiam rašytojui Tomui Venclovai. Tad vėliau ilgą laiką draugijos narių skaičius siekė 100. L. Andriekaus vadovaujama LRD valdyba suformulavo ir „Autoriaus teisių taisykles“, siekė įsteigti Lietuvių rašytojų draugijos Garbės teismą. Vėliau laiškuose kolegoms (B. Brazdžioniui, A. Baronui, V. Alantui) L. Andriekus apgailestavo, kad LRD Garbės teismas taip ir nebuvo suformuotas, o „teisėjo“ funkcijas tekdavo atlikti jam pačiam...

L. Andriekus rėmė draugijos bendradarbiavimą su kitų tautų rašytojais bei pasaulinėmis rašytojų organizacijomis, tokiomis kaip PEN klubas. L. Andriekaus vadovavimo metu už bendradarbiavimą su kitataučiais buvo atsakingas vicepirmininko pareigas valdyboje ėjęs rašytojas Algirdas Landsbergis. 1975 metais jis parengė LRD laišką 1970-ųjų Nobelio premijos laureatui Aleksandrui I. Solženicynui, kuriame rašytojui dėkojama už lietuvių tautos palaikymą ir nerusiškų tautų Sovietų Sąjungoje teisės pačioms apspręsti savo likimą rėmimą. Šilto LRD priėmimo sulaukė 1977 metais Amerikoje viešėjęs rašytojas Ichokas Meras, į Izraelį emigravęs 1972 metais.

Vadovaujant Bernardui Brazdžioniui, ypatingas dėmesys buvo skirtas rašytojų veiklai įamžinti. Apie B. Brazdžionio vadovaujamos draugijos susirūpinimą lietuvių rašytojų JAV palikimu buvo plačiai skelbiama ir lietuviškoje spaudoje. Be to, jis rūpinosi ne tik jo vadovaujamos organizacijos žinomumu lietuviškoje visuomenėje, bet ir archyvine draugijos medžiaga. Būtent tuo metu buvo nutarta perduoti draugijos dokumentus Pasaulio lietuvių archyviui, kuriam tuo metu vadovavo draugijos narys Česlovas Grincevičius. Taip archyve buvo sudarytas atskiras LRD fondas. Draugijos archyvinis palikimas rodo, jog šios kadencijos metu itin daug pirminin-

Skelbimas „Naujienose“ apie M. Katiliškio pasitraukimą iš LRD 1954 m.

Nuotraukos iš Lietuvių rašytojų draugijos fondo Pasaulio lietuvių archyve Čikagoje

ko darbų atliko sekretorės ir išdininkės pareigas valdyboje ėjusi rašytoja Alė Rūta. Didžioji dalis laiškų ir kitų dokumentų B. Brazdžionio kadencijos metu rašyta būtent jos. Tradicinės kasmetinės LRD literatūros premijos dydis išaugo nuo 1 000 iki 2 000 JAV dolerių.

Apžvelgiant Lietuvių rašytojų draugijos veiklą Amerikoje, būtina paminėti Pauliaus Jurkaus vadovavimą draugijai. Jo pirmininkavimo pradžia tapo su Sovietų Sąjungos *perestroika* ir politinėmis permainomis Lietuvoje. Todėl naujoji valdyba vis daugiau dėmesio ėmė kreipti į ryšius su Lietuvoje gyvenančiais rašytojais ir jiems atstovaujančia sąjunga. Vienas iš pirmųjų LRD žygių šioje srityje, kaip rodo LNMMB parodos dokumentai, buvo 1989 metų liepos 27 dieną Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkui Romualdai Lankauskui pasiųstas sveikinimas, lietuviams oficialiai atsiskyrus nuo Sovietų Sąjungos rašytojų sąjungos. Nepraėjus nė mėnesiui

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

nuo LRD sveikinimo Lietuvos rašytojų sąjungai, P. Jurkaus valdyba svarstė apie į 54-ąjį PEN klubo kongresą Kanadoje atvykstančią Lietuvos delegaciją ir jos išsakytą norą rugsėjo gale Niujorke surengti literatūros vakarą.

Posėdžio metu nuspręsta svečiams iš Lietuvos ne tik išsiųsti oficialų kvietimą, palengvinsiantį JAV vizų gavimą, surengti vakarą, bet ir paremti juos finansiskai, užmokant jų registracijos mokestį kongrese. Literatūros vakaras su Lietuvos rašytojais buvo surengtas Niujorko „Kultūros židinyje“ 1989 metų spalio 15 dieną. Vakare iš Lietuvos dalyvavo: Raimundas Kašauskas, Romualdas Lankauskas, Kornelijus Platelis, Ričardas Gavelis, Regina Rudaitytė ir rašytojus pristatęs literatūrologas Aleksandras Krasnovas. Savo kūrybą skaitė R. Gavelis ir K. Platelis, kiti papasakojo apie save, savo kūrybą ir literatūrinį gyvenimą Lietuvoje. Prieš vakarą „Kultūros židinio“ mažojoje salėje įvyko pokalbis su svečiais. „Tai buvo iš viso pirmas toks susitikimas“, – pastebi LRD valdyba savo aplinkraštyje (LTSC/PLA. F. LRD. Nr. 1, 1990 m. rugpjūčio 15 d.) ir priduria, jog „susitikimo metu prieita prie išvados, jog abiem organizacijoms reikia glaudžiau bendradarbiauti, suteikiant galimybę Lietuvos rašytojams dalyvauti Amerikoje skelbiamuose konkursuose, o JAV lietuviams – Lietuvos spaudoje“. Kalbėta ir apie galimybę susijungti, bet nuspręsta neskubėti.

Svarbius pokyčius liudija ir tas faktas, kad 1989 metų LRD premija paskirta 1984 metais iš tuometinės sovietinės Lietuvos į Kanadą, o vėliau ir į JAV pasitraukusiai poetei Editai Nazaraitei (už poezijos knygą „Mechaninė mūza“). Kitas svarbus LRD veiklos kaitos ir sąmoningumo akcentas susijęs su lyties aspektu: P. Jurkaus kadencijai artėjant į pabaigą, 1991 metų vasario 17 dieną LRD pirmininkas savo bičiuliui ir kolegai Č. Grincevičiui rašo, kad „[r]eikia ieškoti naujos valdybos. Nebenoriu ir nebesugebu tokiu čia būti, koku esu. Daug darbo tenka mano glupai galvelei. Kur reikėtų sudaryti valdybą. Mano akys krypta į Chicago. Kaip būtų, jei padarytume moterį pirmininke? Dabar mot[e]rų gadynė.“ Taigi fiksuojama, kad nuo Lietuvos rašytojų draugijos įsteigimo pačios pradžios dar tarpukario Kaune, draugijai niekada nėra vadovavusi moteris!

Būtent 1998 metais pirmą kartą LRD istorijoje vadovavimą perėmė moteris. Tų metų gegužės 30 dieną įvykusiame naujos valdybos posėdyje pirmininke išrinkta Stasė Petersonienė. Jos kadencijos metu aktyviai pradėti rengti poezijos vakarai, poezijos pavasariai, o 2006 metais, pirmą kartą LRD istorijoje, organizacijos literatūrinė premija už 2005 metus iškeliavo į Lietuvą. Ja buvo apdovanotas tuomečio Vilniaus pedagoginio universiteto (dabar – Lietuvos edukologijos universiteto) profesorius Vincas Auryla už dvitomę knygą „Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra“. 2015 metų LRD Literatūros premijos laureatais tapo lietuvių kilmės JAV rašytoja Rūta Šepetys ir žurnalistas Raimundas Marius Lapas.

2016 metų lapkričio 30 d. atsisveikinus su šviesios atminties S. Petersoniene, šiuo metu draugiją kuruoja ir jos veiklą administruoja pirmininkės dukra Daiva Petersonaitė. 2017 m. Lietuvos rašytojų draugijos literatū-

rinė premija vėlgi atkeliavo į Lietuvą: LRD narės, rašytojos Eglės Juodvalkės atvežta ir įteikta Vytauto Didžiojo universiteto profesorei Daliai Kuizinienei už ilgametį mokslinį darbą, nagrinėjant ir pristatant lietuvių iš-eivijos rašytojus.

○ ○ ○

Lietuvių rašytojų draugijos nariais buvo: Juozas Eretas, George Matore (garbės nariai), Vytautas Alantas, Alė Rūta-Arbienė, Kazys Almenas, Leonardas Andriekus, Algirdas Antanaitis, O. Audronė (Ona Balčiūnienė), Balys Auginas, Marija Aukštaitė, Petras Babickas, Vytautas Bagdavičius, Albinas Baranauskas, Aloyzas Baronas, Medardas Bavarskas, Živilė Bilaišytė, Jurgis Blekaitis, Kazys Bradūnas, Bernardas Brazdžionis, Danutė Brazytė-Bindokienė, Edmundas Butrimas, Eduardas Cinzas, Liudas Dovydenas, Balys Gaidžiūnas, Jonas Gailius (Kuzmickis), Povilas Gaučys. Antanas Giedrius (Giedraitis), Pranas D. Girdžius, Juozas Girnius, Mirga Girniuvienė, Jurgis Gliauda, Ilona Gražytė (Maziliauskienė), Balys Gražulis, Algirdas Greimas, Alfonsas Gričius, Kotryna Grigaitytė, Česlovas Grincevičius, Jonas Grinius, Antanas Gustaitis, Stasys Yla, Jurgis Jankus, Nijolė Jankutė, Antanas Jasmantas (Maceina), Irena Joerg-Naudžiūnaitė, Eglė Juodvalkytė, Aušra Marija Jurašienė, Paulius Jurkus, Anatolijus Kairys, Vacys Kavaliūnas, Vincas Kazokas, Kęstutis Keblys, Juozas Kralikauskas, Algirdas Landsbergis. Agnė Lukšytė, Nelė Mazalaitė, Icchokas Meras, Aleksandras Merkelis, Ona Mikailaitė, Andrius Mironas, Henrikas Nagys, Fabijonas Neveravičius, Alfonsas Nyka - Niliūnas, Kostas Ostrauskas, Teresė Pautieniūtė, Karolė Pažeraitė, Austė Pečiūraitė, Petras Pilka, Juozas Pronckus (Aklasmatė), Birutė Pūkelevičiūtė, Aleksandras Radžius, Bronys Raila, Vincas Ramonas, Aleksis Rannit, Nadas Rastenis, Antanas Rimydis. Dangolė Sadūnaitė, Marija Saulaitytė, Viktorija Skrupskelytė, Romualdas Spalis (Giedraitis), Vladas Šlaitas, Julija Švabaitė, Juozas Švaistas, Stasys Tamulaitis, Vytautas Tamulaitis. Petras Tarulis (Juozas Petrėnas), Zenta Tenisonaitė, A. Tyruolis (Alfonsas Šešplaukis), Gražina Tulauskaitė, Antanas Tulys, Elena Tumienė, Antanas Vaičiulaitis, Rimas Vėžys, Stepas Vykintas, Vytautas Volertas, Stepas Zobarskas, Leonardas Žitkevičius, Jonas Žmuidzinas ir kt.

Lietuvių rašytojų draugijos literatūrinės premijos laureatais yra buvę: Antanas Vaičiulaitis už knygą „Italijos vaizdai“, Jurgis Savickis (tai buvo vienintelis kartas, kai LRD premija buvo paskirta mirusiam rašytojui), Anglijoje gyvenęs Vladas Šlaitas už poezijos knygą „Ant saulėgražos vamzdžio“, Jonas Grinius už istorinę dramą „Gulbės giesmė“, Izraelyje gyvenęs Icchokas Meras už romaną „Striptizas arba Paryžius–Roma–Paryžius“, taip pat Pulgis Andriušis, Leonardas Andriekus, Nelė Mazalaitė, Marius Katiliškis ir kt.

P. S.

Už galimybę tyrinėti Lietuvos rašytojų draugijos archyvinę paveldą straipsnio autorė dėkoja Lietuvos mokslo tarybai ir Lietuvos edukologijos universiteto Mokslo fondui, parėmusiems mokslines stažuotes; už archyvų atvėrimą, už puikias darbo sąlygas – didžiausia padėka Lituanistikos tyrimo ir studijų centrui Čikagoje. □

LIŪNĖ SUTEMA DU EILĖRAŠČIAI

Švelnumas

Romualdo Rakausko nuotr.

* * *

Noriu grįžt į praėjusį šimtmetį

ir surinkti viską, ką palikau –

brolio nebaigtą braižyt žemėlapi,

su kuriuo norėjom keliauti

į buvusius mūsų miestus abu –

senelės sapnininką,

kad galėčiau atsigint nuo sapnų,

ir neištesėtus pažadus be vardų –

noriu grįžti į savo šimtmetį

ir kur nors, pagaliau, surast sau namus –

Tebūnie, ko niekad nebuvo –

Tebūnie, ko niekada nebus.

* * *

Ir kaip galėjau užmiršti

vardus medžių, kuriuos tu sodinai

auginai ir man palikai –

Dabar, kai pro juos einu,

kiekvieno medžio lapus liečiu

ir bandau jų vardus atsiminti –

ir kaip galėjau užmiršti –

Tik eglė viena, savo dygia šaka

užkabina mane praeinančią

ir neleidžia savo vardo užmiršti.

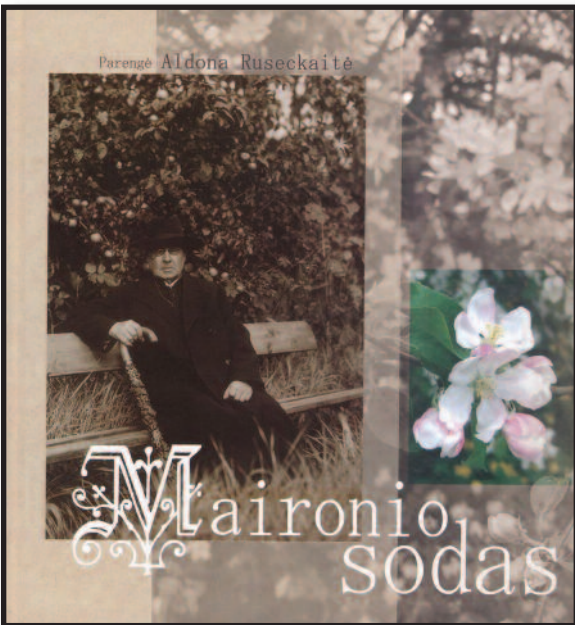
Maironio sodas

Maironis savo sode 1925 m.

Maironio sodo rožės

Fotografijų albumas „Maironio sodas“. Parengė Aldona Ruseckaitė. – Kaunas, Maironio lietuvių literatūros muziejaus leidykla, 2017

Aldona Ruseckaitė

Šįmet minime poeto, prelato, profesoriaus, rektoriaus Jono Mačiulio-Maironio 155-ąsias gimimo metines. Kiekvienąkart, minint klasiko jubiliejų, norisi palikti kokį ženklą, šį kartą tokiu ženklu tapo leidinys – fotografijų albumas „Maironio sodas“, kuriame be teksto apie Maironį kaip sodininką yra 22 istorinės bei 122 šio teksto autorės fotografijos.

Prie Maironio rūmų, kiemo pusėje, yra gan didelis poeto sodas. Aikštės praeiviai jo nemato, būtina užsukti į muziejų, kad galėtum žvilgtelėti į sodą. Todėl miestelėnai ir svečiai dažnai nustemba išvydę šį gamtos kampelį.

O istorija tokia. 1909 m. Maironis, grįžęs iš Peterburgo, kuriame 15 metų profesoriavo, nusipirko Kaune, Rotušės aikštės pietvakariniame kampe didelius baroko stiliaus rūmus ir žemės sklypą iki pat Nemuno. Rūmus remontavo, sutvarkė, 1910 m. su seserimi Marcele juose apsigyveno. Už rūmų buvo lūšnynas, statybinės šiukšlės, akmenys. Šeimininkas su pagalbininkais viską nugriovė, išvalė, užveisė 30 arų sodą. Sodininkystė buvo didelis Maironio pomėgis. Pats sodino medžius, juos apkasdavo, apkarpydavo, laistydavo, su talka raudavo kelmus. Turėdamas laisvo laiko, ankstyvais rytais, dieną tarp darbų ar jau leidžiantis saulei, jis darbuodavosi sode. Vaikščiodavo su šiaudine skrybėle, baltu drobiniu apsiaustu, rankos nuo darbų būdavo šiurkščios. Turėjo ypatingų veislių obelių ir kriaušių, kurias pats skiepijo; slyvų, vyšnių, serbentų, agrastų, vynuogių. Augino saldžiasias bulves, avietes, kukurūzus, braškes. Poetas be galo mylėjo gėles! Norėjo, jog sode žydėtų daug ir įvairių gėlių, kur išvažiuavęs parveždavo sėklų. Maironio sode augo ir žydėjo gėlės nuo ankstyvo pavasario – pirmiausia išlisdavo snieguolės, paskuo mėlynos karolinės gegutės, baltieji ir geltonieji narcizai, vėliau konvalijos, kurių buvo prižėlusios visos patakės. Visą vasarą žydėjo poeto pamėgtosios neužmirštuolės. Viena mylimiausių jo gėlių buvo žemčiūgai (nasturtos), kurių taipogi sėdavo gausiai. Žydėjo akacijos, rožės, lelijos, pinavijos (bijūnai), tulpės, jurginai, jazminai, alyvos. Tačiau labiausiai poetas aukštino rūtą. Nuskindavo keletą šakelių, patrindavo tarp pirštų ir sakydavo, kad jokie pasaulio kvapai nekvepia taip skaniai kaip lietuviška rūtelė. Kiekvieną rudenį Maironis su talka skindavo obuolius ir jų prikraudavo pilną rūsį, žiemą vaišindavo svečius.

Iš Maironio gyvenimo yra išlikęs tik vienas filmuotas epizodas – trumputis, kelių sekundžių: parėina jis takeliu iš Kunigų seminarijos, ruduo, sodas, obelys, aplipusios obuoliais. Iš priekio skubiu žingsniu atskuba poetas, kritikas, prelatas Aleksandras Dambrauskas – Adomas Jakštas. Vyrai šypsosi, kelia nuo galvų skrybėles, paspaudžia vienas kitam ranką, tuomet artinasi prie obels, nusiskina po obuolį, skanauja. Tiek teišlikę gyvo vaizdo, kuris yra labai iškalbingas – filmuotis sode, valgyti obuolius...

Maironis iš tikrųjų mylėjo savo sodą, juo didžiavosi, vedžiodavo takeliais svečius, rodydavo gėles, vaistrūmius, obelis, kriaušes. Sėdinėdavo ant suolelių ar altanoje. Su bičiuliais, su giminėmis poetas labiau mėgo fotografuotis sode nei savo puošniame bute, ypač per sodų žydėjimą arba prie obuoliais apibusių obelių. Muziejaus fonduose tebesaugomos jo vasarinės skrybėlės, su kuriomis šeimininką matytome nuotraukose, taip pat ir ypatingos lazdos.

Išmanė Maironis ne tik kaip auginti, skiepyti, veisti, bet ir kaip gydyti sergančius medžius, vaiskrūmius, netgi gėles. Pats gamino įvairius skysčius, purškė. Užrašuose išlikę visokių gydymo receptų. Įdomu klasiko archyve užtikti ir tokio pobūdžio rankraščių...

Maironis mėgo keliauti po Lietuvą, lankytis parapijose pas bičiulius kunigus, kurie su juo tardavosi,

kaip užveisti ir prižiūrėti sodą, kviesdavosi paskiepyti vaismedžių. Nuvažiuavęs svečiuosna, netinginiaudavo, yra pasodinęs ir medžių alėjų, priskiepijęs daug obelių, kriaušių, šventoriuje kasęs upelį, nešiojęs akmenis...

Po Maironio mirties, 1932 m. birželio 28 d., liko dvi liūdinčios seserys Mačiulytės: Marcelė, nuo 1910 m. gyvenusi Kaune kartu su broliu Jonu, ir Pranciška, dažnai atvažiuojanti į svečius iš tėviškės Bernotų (Raseinių r.). Trečioji sesuo Kotryna Lipčienė buvo 1929 m. mirusi.

Artėjant Maironio mirties pirmosioms metinėms, dar nebuvo pastatytas mauzoliejus, Maironio kūnas ilsėjosi Kauno arkikatedros bazilikos kriptoje šalia vyskupo Motiejaus Valančiaus, tad Marcelė negalėjo nurimti, kad iškiliajam broliui nėra jokio atminties ženklo. Pasitelskusi į talką vieną kitą pažįstamą kunigą, Mačiulytė surado jauno skulptoriaus Petro Aleksandravičiaus skulptūrą „Kristus“ ir 1933 m. birželio mėnesį ją sode pastatė. Ant postamento buvo pritvirtinta lenta su užrašu: „Mylimajam savo broliui – Maironiui, dažnai šitam sode besimeldusiam ir vaikščiojusiam atminti, šiais 1933 šventais metais šį kuklų paminklą pastatė dėkinga ir mylinti jo sesuo Marcelė Mačiulytė.“ Seserys Mačiulytės, o ir kiti giminaičiai, mėgo prie šios skulptūros įsiamžinti. „Kristaus“ skulptūra sovietiniu laiku buvo nuimta ir išvežta į M.K. Čiurlionio dailės muziejaus Vitražo ir skulptūros galeriją, įkurdintą Kauno Šv. Arkangelo Mykolo (Igulos) bažnyčioje, 1990 m. muziejininkai skulptūrą vėl sugrąžino į Maironio sodą.

Maironio rūmuose jo vardo muziejus įkurtas 1936 m., tačiau sodas dėl įvairių priežasčių pradėtas tvarkyti daug vėliau. Dalis jo žemės atiteko Kauno kunigų seminarijos priklausomybėn. Sunkiais pokario metais čia buvo daržiukai, išnyko visi vaiskrūmiai, vaismedžiai, pasikeitė gėlynai. Sodas tapo panašesnis į parką. Atkurti jį autentišką su agrastais, serbentais, vyšniomis, su braškėmis ir vynuogėmis jau nebeįmanoma – tuomet sodą turėtų prižiūrėti keletas specialistų. Vykdam investicinį projektą „Maironio lietuvių literatūros muziejaus pastato Kaune, Rotušės a.13 rekonstravimas“, 2017 m. sodas yra tvarkomas, restauruojamas, atnaujinamas.

Iš Maironio laikų iki mūsų dienų medžių išlikę ištis mažai, bet užtat kokie! Du galingi ažuolai, sodinti paties šeimininko. Tuomet du maži ažuoliukai buvo pasodinti per arti ir šiandieną medžiai auga tarsi vienas su dviem kamienais, nes iš vidinės pusės vienas kitam trukdo kerotis. Išlikusios dvi aukštos, tiesios milžinės – pilkosios tuopos. Jos išduoda, kad Maironis mylėjo šiuos medžius. Kiekvieną pavasarį pražysta aukštaūgė kriaušė, kurios viršūnė praaugo pačius rūmus. Žydi labai gausiai, baltai lyg dailiausiai pasipuošusi nuotaka. Kartais tarp žiedų susikrauna lizdelius strazdai ar kiti paukšteliai, puošnioje aplinkoje augina mažylius. Vasarai baigiantis, pribyra kriaušiuokų, tačiau senolė skanių, valgomų vaisių jau nebeužaugina, juos sulesia paukščiai. Maironio laikais noko sultingos kriaušės, apie kurių skonį sklido legendos. Iki 2017 m. buvo išlikusios dvi poeto sodintos obelys, tačiau netikėtas Velykų sniegas ir vėjai vieną senutę nuniokojo – kamieno viršuje nulaužė visą lają. Tad beliko vienintelė, bet labai simboliška Maironio sodininko obelis, kuri stebuklingai susiformavo, atsijaunino prieš keletą metų. Viena jos pusė yra senoji, o iš kitos kamieno pusės ėmė augti jaunas ūglis. Jaunoji pusė yra kupli, graži, gausiai žydi, o senoji – žiedais irgi nenusileidžia. Ypatinga ta obelis – tiek muziejininkai, tiek lankytojai mėgsta po ją pasėdėti, medelis suteikia jėgų, nes sujungia savyje du šimtmečius, o kamienas laiko senatvę ir jaunystę.

Maironio sode vyksta įvairūs literatūros sambūriai, kasmetinė Poezijos pavasario šventė, kai ažuolo lapų vainiku apgobiamas laureatas, jam įteikiama Maironio premija; jau tradicija tapę Muziejų nakties renginiai; Rotušės aikštės kaimynų susitikimai. Sodą yra pamėgę jaunavedžiai, čia jie įregistruoja santuoką ar užsuka įsiamžinti. Ypač širdis atsigauna vakarop, kai už senųjų ažuolų leidžiasi saulė, žaidžia ilgi šešėliai, mirguliuoja medžių lapai, kvepia gėlės, lyg užkerėti gieda paukščiai, kurių įvairovė yra stulbinanti: nuo pilkarubių varnų, šarkų, kėkštų, genijų, karvelių uldukų, kielių, starzdų, zylių, varnėnų iki užklystančių ančių ar netgi kurapkų... O kartais po sodą liuoksi zuikiai ar pūškuoja ežiai.

Varmijos gotikinės pilys iki mūsų dienų mena labai tolimą ir šlovingą praeitį

Algis Vaškevičius

Vos už gerų trijų valandų kelio nuo Lietuvos ir Lenkijos pasienio galima atsидurti Varmės Mozūrų vaivadijoje Lenkijos šiaurės rytuose, Mozūrų ežerų teritorijoje, kuri ribojasi su Lietuva ir Rusijos Karaliaučiaus sritimi. Šios vaivadijos sostinė yra Olštyno miestas, per karą subombarduotas, bet prisikėlęs naujam gyvenimui, garsėjantis savo gotikine pilimi. Būtent didingomis pilimis, statytomis dar XIV amžiuje ir garsėja šis kraštas. Nors praėjo jau 600 ir daugiau metų, dalis tų pilių išliko iki mūsų dienų ir vilioja lankytojus savo įdomia istorija ir vertingu paveldu.

Varmija – buvusi Mažosios Lietuvos žemė, vakaruose siekianti Aistmares, šiaurėje – Priegliaus žiotis, rytuose besibaigianti ties Notanga ir Barta. Dabar tai Varmės Mozūrų vaivadija, kurios plotas – apie 25 tūkstančiai kvadratinų kilometrų, o gyvena joje 1,43 mln. žmonių. Pagal teritorijos dydį ši vaivadija užima ketvirtą vietą tarp 16 Lenkijos vaivadijų, o turistų čia kasmet atvyksta po keletą milijonų. Dalį jų vilioja nuostabi gamta, čia esantys ežerai, tikras rojus buriuotojams ir baidarininkams, o kiti lanko gotikines pilies, kurių čia nemažai ir kurios tikrai labai įspūdingos.

Čia esanti Bartėnų pilis atlaikė karus bei socializ-

Nuo 1393 iki 1525 metų ši pilis buvo Vokiečių ordino mažiausio administracinio vieneto, vadinto komtūrija, būstinė. Vienas iš pirmųjų komtūrų buvo garsusis Konradas Valenrodas, kuris vėliau tapo Kryžiuočių ordino didžiuoju magistru bei pagrindiniu Adomo Mickevičiaus to paties pavadinimo poemos herojumi. Kryžiuočių ordino valstybės laikais ypač išaugo šios pilies svarba, kai ji buvo ne tik kovų su lietuviais užnugariu, bet ir administraciniu-ūkiniu centru, kuris aprūpino Ordiną maistu – žuvim, medumi ir žvėrieną.

Panaikinus Ordiną, čia buvo įkurta Prūsijos kunigaikštystės seniūnija. Dėl totorių užpuolimo antrojoje XVII a. pusėje miestelis ir pilis sunyko, kilęs maras nusiaubė ištisus kaimus. XVIII a. antrojoje pusėje pilis buvo apleista ir paskelbtos jos varžytinės. Nuo 1752 m. pilis tapo privati, 1794 m. konfiskuota, o 1853 m. pilį nupirko Gumbinės valdžia, kuri pilyje įrengė kalėjimą. 1881 m. pilis sudegė, po to pradėta jos kapitalinė rekonstrukcija, užsitęsusi iki 1911 m. 1939 m. vokiečiai pilyje įsteigė priverstinių darbų kalėjimą lenkams, nuo 1942 m. čia kalėjo belgai, čekai, prancūzai ir norvegai karo belaisviai. Po 1945 m. pilyje veikė savivaldybė, kultūros namai, biblioteka, muziejus.

Dabar čia veikiantis viešbutis svečiams siūlo daugiau kaip 100 kambarių, tarp jų ir 5 liukso klasės karališkuosius apartamentus, 20 padidinto standarto kambarių, o pilies rūsiuose įrengtas jaukus baseinas su pirtimi. Įdomu tai, kad viešbučio erdvės, vadovaujantis

veno ir dirbo garsūs lenkų kultūros bei mokslo atstovai. Vienas iš jų – vyskupas, rašytojas, pasakėčių kūrėjas Ignacas Krasickis, kurio atminimas įamžintas net keliose pilies erdvėse.

Atstatytuose pilies bokštuose dabar veikia biblioteka ir observatorija. Čia įamžintas ir garsusis astronomas Mikalojus Kopernikas, kuris rūmuose gyveno 8 metus: pirmąsias baigęs studijas Krokuvoje 1495-1496 metų sandūroje, vėliau sugrįžęs iš Italijos aukštųjų mokyklų (1503-1510). Tada vyskupų kapitulos rūmai formavo Koperniko požiūrį, priešingą kryžiuočiams, čia jis kūrė savo heliocentrinę teoriją, kurią įamžino garsiajame veikalė „Apie dangaus sferų apsisukimus“.

Dabar vienoje iš rūmų salių lankytojams net pasiūloma persirengti garsiojo astronomo rūbais ir nusifotografuoti. Pro vyskupų rūmų langą matyti, kaip Simsarnos upelis įteka į Lyną – vokiškai Alną. Tai ta pati Alna, kurią prieš savo mirtį siaubdamas ordino žemes buvo pasiekęs kunigaikštis Kęstutis.

Vyskupų rūmai buvo statomi 1350-1401 metais. Jų rūšiai tarnavo kaip maisto saugyklos ir kalėjimas, taip pat čia buvo krosnys, skirtos pastatui apšildyti. Dabar šiuose rūsiuose įrengtos modernios ekspozicijų salės, kur galima susipažinti su rūmų istorija, jų priežiūra ir atstatymu. Pirmajame rūmų aukšte buvo virtuvė, alaus bravoras, kepykla, taip pat prūsų valstiečių mokykla. Iš viso rūmuose metams bėgant gyveno 8 vyskapai, kurie čia turėjo ir puikiai išsilaikiusią rokoko stiliaus koplyčią. Dabar lankytojai gali apžiūrėti beveik visas šių įspūdingų rūmų patalpas, pasigėrėti vidiniu kiemeliu, kuris šiek tiek primena Trakų pilį.

Ankstų rytą išėjęs pasivaikščioti po nedidelį, apie 15 tūkstančių gyventojų turintį Varmės Lidzbarko miestelį apžiūrėjau senamiesčio pastatus, kurių iki mūsų dienų

Vyskupų rūmai Varmės Lidzbarke gerai išsilaikė iki mūsų dienų

Didžioji Ryno pilies menė

Rūmų rūsiuose veikia muziejus.

mo laikotarpį, o iš kažkada buvusios didingos Elko pilies liko tik griuvėsiai. Giżycko ir Ryno pilyse dabar įsikūrę prabangūs viešbučiai, o Kentšyno pilyje veikia krašto muziejus. Dzialdovo pilyje yra atrasta apie 300 000 archeologinių radinių, o Varmės Lidzbarko pilis – buvusi vyskupų rezidencija, pastatyta pagal kryžiuočių pilių pavyzdį ir didžiuojasi savo sienų tapyba. Olštyno pilyje dabar įsikūręs Varmijos ir Mozūrų muziejus, o Nidzicos pilis vadinama vartais į Varmiją. Rešliaus pilis yra garsi dėl savo vartų ir cilindrinio bokšto.

Turbūt labiausiai norėjosi aplankyti Ryno pilį, nes garsas apie joje įkurtą prabangų viešbutį sklinda jau senokai. Pilį prieš keliolika metų įsigijęs turtingas lenkų verslininkas investavo apie 25 milijonus zlotų (apie 6,6 milijono dolerių) ir pilį pavertė moderniu ir prabangiu keturių žvaigždučių viešbutiu, kuris duris atvėrė 2006 metų liepą. Sunku pasakyti, ar investicijos verslininkui jau atsipirko, bet akivaizdu, jog viešbutis yra gausiai lankomas ir mėgstamas svečių iš įvairių šalių.

Apsilankymui šioje pilyje esančiame viešbutyje pasirinkau darbo dieną, kai kambarių kaina mažesnė. Patogus vienvietis kambarys su pusryčiais antrajame pilies aukšte kainavo 65 dolerius, ir tie įspūdziai, kuriuos padovanojo apsilankymas ir nakvynė XIV amžiuje statytoje pilyje tų pinigų tikrai verti.

Rynas yra nedidelis Varmijos ir Mozūrų krašto miestelis, įsikūręs tarp dviejų ežerų. Senoji kryžiuočių pilis pastatyta ant kalvos, tikriausiai senovėje čia buvusios galindų tvirtovės vietoje. Pagal padavimą pilis ir šalia jos esantis Olovo ežeras primindavo kryžiuočiams Reino (Rhein) upę ir šalia jos iškilusias pilies. Turbūt iš čia ir kilęs Ryno (Reino) pavadinimas.

daugelio šimtmečių istorijos palikimu, suskirstytos į 4 dalis – Vienuolių, Riterių, Medžiotų ir Kalėjimo. Dabar esantis interjeras atitinka pilies architektūrą, čia eksponuojami autentiški freskų, taip pat gotikinių portalų ir skliautų fragmentai.

Ypač įspūdingas pilies restoranas, kuriame išsaugotas gotikinis stilius – čia vienu metu telpa per 300 svečių. Viešbutyje dar įsikūręs modernus Konferencijų ir kongresų centras, kurį sudaro 6 konferencijų salės (pačioje didžiausioje, esančioje po pilies kiemu, konferencijų salėje telpa 500 žmonių) bei Verslo centras.

Yra žinoma, kad čia yra nakvojęs Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, atvykęs į Ryną po konflikto su Jogaila. Pilyje yra įamžintas ir pirmosios Vytauto žmonos Onos Sudimantaitės atminimas. Vokiečių ordinas labai vertino didžiosios kunigaikštienės Onos politinį vaidmenį Lietuvoje ir įvairiomis dovanomis stengėsi pelnyti jos palankumą, pavyzdžiui, 1408 m. Ordino magistras Ulrichas fon Jungingenas pasiuntė jai muzikos instrumentus – klavikordą ir portatyvą.

Gavęs žinią apie jos mirtį, Vokiečių ordino magistras įsakė atlaikyti už jos vėlę šv. Mišias ir vigilijas visose Ordino bažnyčiose. Ryno pilyje kunigaikštienės Onos vardu pavadinta ir konferencijų salė, ir spa. Čia yra ir Vytauto, ir Jogailos salės, pastatyti jų manekėnai su aprašymais, plačiau pristatantys šias asmenybes, o didžiojoje pilies menėje kabo du puikiai išsausti Vyčiai.

Dar viena vieta, kurią būtina aplanko po šį kraštą keliaujantys turistai – tai buvę vyskupų rūmai Varmės Lidzbarke. Tai viena geriausiai Lenkijoje išlikusių pilių, kuri iki mūsų dienų išliko beveik nepasikeitusi ir dažnai yra pavadinama Šiaurės Vaveliu. Čia daugiau kaip 400 metų iki XVIII amžiaus rezidavo vyskapai, gy-

išlikę nedaug – Antrojo pasaulinio karo metais apie 80 procentų miesto buvo sugriauta, perėjau akmenimis grįstomis gatvelėmis. Dabar net sunku patikėti, kad šis miestelis turėjo tokią šlovingą praeitį, dar XIV amžiuje čia buvo pastatyta rotušė, bažnyčia ir ligoninė. Būtent čia buvo įsikūrusi centrinė vyskupijos administracija, čia buvo kuriama teisė, vyko teismai, klestėjo kultūrinis ir diplomatinis gyvenimas.

Dar 1410 m. Varmijos vyskupas Henrykas Vogel-sangas subūrė kariuomenę, kuri dalyvavo Žalgirio mūšyje ir ten pralaimėjo. Miestas trumpam turėjo pripažinti Lenkijos karaliaus valdžią. XVII a. Lidzbarkas gynėsi prieš švedų armiją, 1703–1709 metais jį okupavo švedai, 1703 m. Švedijos karalius Karol XII čia praleido visą žiemą. Po pirmojo Žečpospolitos padalinimo 1772 metais Lidzbarkas atiteko Prūsijos karalystei, vyskupų rūmuose įsikūrė prūsų garnizonas. 1807 m. apylinkėse vyko mūšis, kuriame kovojo rusai ir prūsai prieš Prancūziją, tada čia lankėsi Napoleonas. 1914–1919 metais rūmuose veikė didelė karo belaisvių stovykla, o pirmieji kompleksiški rūmų restauravimo darbai pradėti 1927 metais.

Dabar čia veikiančiame muziejuje galima pamatyti ir įspūdingos sienų tapybos pavyzdžių, ir keletą įdomių ekspozicijų, kuriose pristatomas Varmės ir Kryžiuočių ordino viduramžių menas, taip pat iškilūs Lidzbarko pilies gyventojai, čia galima apžiūrėti ir XVII-XX a. rusų ikonas, atskiroje salėje pristatomi pilies ginklai. Lankytojų, ypač savaitgaliais, garsiuosiuose rūmuose tikrai netrūksta, jų netrūksta ir kitose tolimą praeitį menančiuose šios žemės gotikinėse pilyse.

□

Du karaliaučiskiai: E. Kurmies (k.) ir S. Gronau

Sankelmarko akademija lapkričio rytą
A. Petraitytės nuotr.

Straipsnio autorė (k.) ir Ulla Lachauer

Įvairiakalbis ir įvairiakultūris Rytprūsių kraštovaizdis: šiandienos perspektyva

Astrida Petraitytė

Šiauriniame Vokietijos pakraštyje, Šlezvigo-Holšteino žemėje, Sankelmarke (kaimelyje, tiksliau – miško apsupty) prie Sankelmarko ežerėlio įsikūrusi „Academia Baltica“, ar tiesiog – Sankelmarko akademija. Seminarus, kitokius mokslinius ar pramoginius renginius bei pažintines keliones organizuojanti institucija vykdo Baltijos regiono bendrystės, suartinimo misiją. Tarp daugybės per metus organizuojamų renginių vienas kitas pristato ir Lietuvą – jos praeitį, šiandieną, visumą ar dalį (pvz., Klaipėdos kraštą). Seminarai būna neilgi, bet intesyvūs – paprastai prasideda penktadienio pavakarę, šeštadienį tęsiasi (su pertraukomis) nuo ryto iki vakaro ir užsibaigia sekmadienio pietumis.

Kone kasmet, jau daugiau nei dešimtmetį, Sankelmarko akademijoje apsilankau (organizatoriai, pakvietę dalyvius iš Lenkijos, Kaliningrado srities ir trijų Baltijos valstybių, jiems padengia kelionės išlaidas, paprašydami tik dalyvio mokesčio; vokiečiai, suprantama, pilnai susimoka už šį savo edukacinį laisvalaikį). Teko dalyvauti ir šiandienos problemas (pvz. emigraciją) nagrinėjančiuose seminaruose, bet labiausiai širdis suvirpa už mačius programoje Rytprūsių tematiką, mat su mažlietuviškuoju regionu esu kilme susieta.

Taip nutiko, kad šiemet – galbūt kompensuojant praleistus 2016-uosius – teko net dukart sukurti šį ilgą kelią (*Ecolines'u* į Hamburgą, tada porą valandų traukiniu iki Flensburgo ir keliolika minučių vietiniu autobusu iki Sankelmarko), bet labai to norėjau. Abu renginiai, galima sakyti, papildė vienas kitą, buvo tos pačios temos atšakos. Kovą dalyvavau seminare, skirtame 100-ųjų metų progą Johannesui Bobrowskiui (1917- 1965), tam Tilžėje gimusiam, mūsų Vilkyškiuose ir Mociškiuose pas gimines dažnai viešėjusiam, be visos kitos kūrybos, romanu „Lietuviški fortėpionai“ (*Litauische Claviere*) kraštą įamžinusiame vokiečių rašytojui. Tuokart ir teoriškai jo kūryba bei asmenybės užmojis pvz., muzikiniai pomėgiai panagrinėti, ir pasidalinta asmeniškais bendrystės išpūdžiais su šiuo anuometinėje VDR gyvenusiu, bet glaudžius ryšius su Vakarų Berlynu palaikiusiu rašytoju, ir šviežiausia naujiena pateikta – Vilkyškiuose įkurtas Bobrowskio muziejus, ten iš Berlyno perkeltas rašytojo darbo kambaris su biblioteka...

Pastarajame seminare, lapkričio 10-12 d., įvardytame „Įveikiant sienas: Rytprūsiai“, žvilgsnis, kaip ir galima buvo laukti, kreiptas į tris regionus: Rusijos Kaliningradą (buvusį Kionigsbergą), Lenkijos Mozūriją bei Varmiją (irgi vokiškuoju palikimu paženklintas) ir Lietuvos Klaipėdos kraštą (Memelandą). Akademijos vadovas dr. Christianas Pletzingas savo įžanginiame žodyje pažymėjo: pranykęs kaip politinis darinys, Rytprūsių regionas vis dar egzistuoja kaip kultūrinis kraštovaizdis...

Ne pirmą kartą seminarų, skirtų Rytprūsių te-

matikai, programoje tenka konstatuoti šio tokias regionines disproporcijas – kaip tyčia, visad Lietuvos nenaudai. Ne pirmą kartą ir šįkart, vos atvykusi mielam akademijos vadovui išsakyti savo nuoskaudą: nė vieno pranešėjo iš Lietuvos. Kita vertus, išties nudžiugau ties pranešimais apie Klaipėdos kraštą aptikusi dvi pažįstamas pavardes, Vokietijai atstovaujančias. C. Pletzingas dar pasiteisino: kvietęs vieną Klaipėdos universiteto atstovą, nepavykę sutarti...

Užtat tradiciškai itin pagerbiama Kaliningrado sritis – kone visas desantas pranešėjų ir klausytojų atvyko net autobusėliu. Seminaro kalbos – sinchroniškai versta į/iš rusų bei lenkų – taip pat liudijo organizatorių prioritetus, tad nereikėjo stebėtis, kad tarp kaliningradiečių buvo ir visai nemokančių vokiečių kalbos, nors, regis, bent netobulas jos lygis – kaip šių eilučių autorės – būtų savaime suprantamas: ne vienas ankstesnis seminaras vykdavo be jokių vertimų.

Pirmuoju seminaro pranešimu Kaliningrado temą pristatė *pašalietis* – dr. Christianas Neefas. Iki pastarųjų metų jis buvo žurnalo „Spiegel“ korespondentas Maskvoje, taigi specializavosi visos Rusijos (prieš tai ir SSSR) aktualijose. Pranešėjas, pasistengęs pagvildinti problemine Kaliningrado situacija visos Rusijos kontekste („centras“ vis neapsiprendžias, ką su tuo eksklavu daryti, vis eksperimentuojas, nerodas jam ypatingos meilės ir pan.), sulaukė griežto atkirčio iš kaliningradiečių klausytojų, ypač jaunimo atstovo. Net ir toks, regis, komplimentu turėjęs nuskambėti Neefo įvertinimas: kaliningradiečiai labiau jaučiasi esą europiečiai nei susiję su Rusija, buvo atremtas patriotiniu patosu: mes esame ir jaučiamės Rusijos dalis! Patys kaliningradiečiai perskaitė tris pranešimus, jų balsai neretai girdėjosi ir klausimams, replikoms skirtomis minutėmis. Tiesa, pristatant tarptautinę, Berlyne įsikūrusią draugiją „Kanto ir Kionigsbergo draugai“ prie programėlėje įrašytos Svetlanos Kolbanjovos prisijungė ir šios draugijos pirmininkas berlynietis Gerfriedas Horstas.

Kaliningradiečių pranešimai, galima sakyti, buvo dalykiškai optimistiški; kalbėta apie įvairius ateities perspektyvas orientuotus, bet, regis, pagrįstus projektus: miesto muziejumi tapusių „Frydlendero vartų“ (Friedländer Tor) ekspozicijos turinimą ir veiklos įvairinimą; apie buvusio Biržos pastato rekonstrukciją, pritaikymą taikomojo meno muziejui, kitoms institucijoms ir pan. Beje, senųjų Kionigsbergo sienos vartų (su erdvėmis patalpomis) perspektyvas pateikęs šio muziejaus vadovas, dėstantis ir universitete, prof. dr. Andrejus Jarzevas, savo rusišką pranešimą paįvairinęs dvikalbėmis iliustracijomis, sulaukė G. Horsto replikos: vokiečiuose užrašuose nemažai klaidų. Įdomiausia buvo profesoriaus reakcija: matyt, Google'o vertėjas ne visai patikimas...

Šiaip ar taip, optimistinė kaliningradiečių tonacija dvelkė šiočia tokia dviprasmybe. Nekart nuskambėjęs asmeninis argumentas: „Aš gimiau Ka-

liningrade, tai mano miestas“ – tarsi liudijo istorinės refleksijos, istorinės tragikos, o tuo labiau – bendros istorinės kaltės išsižadėjimą. Tiesa, vokiškasis palikimas minėtas pagarbiai, liudytos pastangos pristatyti ir Kionigsbergo istoriją bei paveldą. Galėjai susidaryti įspūdį, jog šie du etapai – Kionigsbergas ir Kaliningradas – sklandžiai, be jokių dramatinių lūžių peraugo vienas į kitą... Regis, dar teks laukti, kol patys kaliningradiečiai imsis tokių temų, kaip „nugalėtojų“ plėšikavimai, sadistiški prievartavimai „išvaduotame“ Kionigsberge, „vilko vaikų“ likimai, toji vokiečių kalboje į neperskiriamą diadą „Flucht und Vertreibung“ (bėgimas ir išvijimas) suaugusi pokario pabėgėlių tema... O lietuviškieji Karaliaučiaus aspektai tegu jau liks mūsų šiais įsipareigojimais.

Nesistengiau belstis į seminaro klausytojų, buvusių kionigsbergiškų/karaliaučiskų trauminių patirtį, neprašiau vertinti kaliningradiečių patoso. O tų, iš Rytprūsių kilusių ar per tėvus su jais susijusių, šiai tematikai skirtuose seminaruose visad gausu. Šįkart jau per įvadinę kavutę pasitaikė du karaliaučiskiai kaimynai. Vienas jų – Siegfriedas Gronau – netgi gražiai lietuviškai prakalbo; prisiminiau, kad dar šiais metais pas mus pristatinėta jo, „vilko vaiko“, autobiografinė knyga „Klyksmas vaiduoklių mieste. Vilko vaikai“, paties autoriaus – kaip sužinojau iš „užstalės pokalbių“ – iš vokiškojo originalo į lietuvių kalbą išversta.

O Erke Kurmies su manim pasidalijo ne tolimos rytprūsietiškos vaikystės prisiminimais, bet romantiška prieš ketvirtį amžiaus nutikusios pažinties su būsima lietuvaite žmona istorija...

Lenkai savo kadais Prūsijai ir Vokietijai priklausiusi, o po Antrojo pasaulinio karo „sugrįžusi“ lenkišką regioną (katalikišką Varmiją ir protestantišką Mozūriją – pastarosios gyventojai, sava tarpe kalbantys mozūrai, paprastai sakant, yra lenkų „atšaka“) pristatė dviem pranešimais. Turėjome progos išgirsti kiek kitokią, nei kaliningradiečių, moralinę tonaciją, be patoso, su skaudžia atožvalga į krašto praeitį.

„Varmijos ir Mozūrijos kultūrinio kraštovaizdžio gelbėjimą“ pristačiusi olštynietė dr. Iwona Liżewska atstovavo „Borusijos“ draugijai, apie kurios darbus, prikeliant ir pagerbiant praeities paveldą, teko girdėti ir ankstesniuose seminaruose. Pranešėja šįkart kalbėjo apie konkrečius projektus – senų, apleistų kapinių tvarkymą, netgi, kai kam ir iš dalyvių abejojančiam prasmingumu, užžėlusio niekur nebevedančio kelio per mišką atnaujinimą ir pan.

Organizatoriai, sakyta, sulaukia gausios savanorių pagalbos – talkininkai ir iš Vokietijos atvyksta, ir iš gretimų Lenkijos regionų prisijungia. Iniciatyvos prasmingumą paliudijo klausytoja lenkaitė – kone su ašaromis balse dėkojo pranešėjai už šioje veikloje įgytą patyrimą, privertusį pervertinti daugelį nuostatų... Ko gero, ir mums toks regioninis sąjūdis praverstų...

Nukelta į 8 psl.

Rašytojo užrašai (5)

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Tęsinys. Pradžia 2017 m. spalio 28 d. „Kultūroje“

Šiuose namuose dažnai koncertuoja atlikėjai iš Lietuvos. Štai ir mums lankantis Baltimorėje tik ką buvo koncertavusi „Armonika“. Kažką naujingo Vytautas surado ir šioje bibliotekoje. Susitarė, kad jam atsiųs kopiją. Nėra abejonės, biblioteką žinojo ir pats dr. J. Šliūpas.

Vašingtonas buvo naudingas įdomia pažintimi su „Kario“ žurnalo redaktoriumi Baliu Raugu ir tik ką žurnale paskelbtu Australijoje gyvenančio teisininko dr. Aleksandro Mauragio, artimai pažinojusio dr. J. Šliūpą, straipsniu. Pasižymėjau labiausiai įstričiusias eilutes: „Kuo daugiau pažinau Šliūpą, tuo jis man labiau patiko – jo aukšta moralė, gilus protas, aktyvus, dinamiškas, patriotiškas idealistas, apaštališka dvasia ieškojo tiesos, laisvės visiems, kovojo su piktu, su spauda be jokio kompromiso su savo sąžine. Į kairę jis nuėjo todėl, kad iš dešinės atėjo papiktinimas jaunose jo dienose. Nors Šliūpas (laisvamanis) stovėjo kairėje, o aš (tikintis katalikas) dešinėje, mes neturėjome jokio sunkumo pasaulėžiūrinius klausimus gvildinti, nagrinėti, ieškoti tiesos. Jis taip pat gerai žinojo, kad jis mūsų plačioje visuomenėje tebėra nesuprastas ir neteisingai įvertinamas kai kurių sluoksnių. Jo, kaip laisvamanio, principas buvo aiškus: tie, kurie randa paguodą ir nusiramimą bažnyčiose, tegu jie jas lanko ir džiaugiasi, gi tie, kurie ten randa papiktinimą, tegul nebūna persekiojami ir verčiami ten eiti, tegul ieško tiesos ir gyvenimo prasmės savo keliu. Šitas jo principas yra taip kilnus ir aiškus jo veikloje, kad dėl to netenka abejoti, bet jis mūsų visuomenėje buvo ir tebėra laikomas kontroversiniu“.

Atstumai Amerikoje netrumpi, todėl bekeliaudami ne tik gėrėjomės nuostabia gamta, bet ir pabandėme labai glaustai atsakyti į klausimą, kas gi buvo dr. J. Šliūpas. Tą nedidelę charakteristiką nutarėme susieti tik su Amerika. Taigi dr. J. Šliūpas:

- Amerikos lietuvių veikėjas, pirmasis ir vienintelis tuo laiku Amerikos lietuvių vardu viešai pareiškęs lojalumą Lietuvos Tarybai,
- pirmasis patriotas, Amerikoje kovojęs ir žadinęs lietuviškąjį supratimą,
- pirmasis bendros lietuvių-latvių valstybės propaguotojas,
- pirmasis lietuvis Amerikos istorijoje amerikiečių pasiūlytas kaip jų partijos kandidatas į Amerikos Kongresą,
- pirmasis diplomatas, atstovavęs 1918 m. nepriklausomai Lietuvai Vašingtone, Londone, vėliau Latvijoje ir Estijoje, Tartu mieste pirmasis pradėjęs diplomatinis pasitarimus su tarybų Rusija dėl nepriklausomybės pripažinimo,
- pirmasis lietuvis, įsiterpęs į Amerikos Senatą ir atspausdinęs savo vardu atsisaukimą dėl Lietuvos ir Latvijos nepriklausomybės pripažinimo „Congressional Record“.

Ir t. t., ir t. t.

Iš Vytauto Šliūpo išgirdau nemažai įdomių, niekur negirdėtų pasakojimų apie jo tėvą. Daugiausia tai jo paties užrašyti dr. J. Šliūpą pažinojusių žmonių prisiminimai, taip pat artimųjų – motinos, sesers pasakojimai. Štai vienas jų, parodantis dr. J. Šliūpą kaip uždegantį kalbėtoją-oratorių. Vytautas girdėjo jį iš tuolaikinio klausytojo dr. A. Zimonto.

Tai buvo 1910 m. Čikagoje, jubiliejiniam „Susivienijimo lietuvių Amerikoje“ seime. Jo atidarymo metu dr. J. Šliūpas pasakė įspūdingą kalbą. Buvo susirinkę apie 6000 dalyvių. Pasilipęs ant estrados, kalbėjo prie didžiulio ažuolinio stalo. Kalbėdamas labai įsikarščiavo ir smogė kumščiu į stalą, kuris skilo į dvi dalis.

O štai šitą ištis įdomų faktą V. Šliūpai papasakojo jo mama, jau atvykus į Ameriką. Vytautas negalėjo patikrinti to, ką išgirdo, nes tėvas jau buvo miręs.

Vieną 1926 m. gruodžio vakarą drauge su dukra Aldona dr. J. Šliūpas sėdėjo savo kabinete Kaune. Pasibeldę įėjo trys aukšto rango lietuviai karininkai ir pareiškė norį su tėvu labai privačiai pasikalbėti. Tėvas sutiko, sakydamas, kad čia yra jo duklė, ir jis neturįs jokių paslapčių nuo savo dukters.

Karininkai dr. J. Šliūpai pranešė, kad tą pat nak-

tį žadama nuversti prezidentą Kazį Grinių ir prašė, kad J. Šliūpas taptų Lietuvos prezidentu. Į tai J. Šliūpas atsakęs: dėkui už pasitikėjimą, bet, kadangi dr. K. Grinius esąs ne tik jo profesinis kolega, bet ir asmeninis draugas, negalįs to pasiūlymo priimti. Taipogi pridūręs, kad jis negalįs karininkų sustabdyti, bet, jo įsitikinimu, prezidentas turėtų būti išrinktas demokratišku būdu. Po perversmo darykite rinkimus, sakė jis, galite ir Šliūpą išstatyti kaip kandidatą. Jei Lietuvos žmonės išrinks, tada suiksiąs būti prezidentu.

Karininkai padėkojo už pareikštas mintis ir išeidami paprašė pokalbį laikyti paslapyje. Taipogi paminėjo, kad J. Šliūpo atsisakymo atveju jie turį ir kitą kandidatą, o demokratiškiems rinkimams nesą laiko.

Tąnakt įvyko perversmas ir prezidentu tapo A. Smetona.

– Kiek vėliau, – pasakojo V. Šliūpas, – aš primygtinai klausiau sesers Aldonos apie šį įvykį, nes norėjau išgauti iš jos patvirtinimą. Sesuo iš pradžių visiškai nenorėjo apie tai kalbėti, sakydama, kad nebepreisimenanti įvykių Lietuvoje (nors kitais atvejais ji labai gerai viską prisimindavo), bet vėliau išsitarė: „Kas buvo praeityje, šiandien apie tokius dalykus nereikia kalbėti“. Taip ir nepavyko iš jos išgauti nei patvirtinimo, nei paneigimo šio įvykio...

Štai ir Čikaga. Nepajutome kaip Vytautas įsuko mašiną į Tautinės kapines. Nė žodžiu apie tai nebuvau užsiminęs. Einant prie dr. J. Šliūpo paminklo, kurio papėdėje užkasti ir žmonos Grasildos pelenai, atmintyje iškilo prof. Mykolo Biržiškos žodžiai: „Apie Šliūpą, kaip apie didžiulį ugnikalnį, visą laiką sukinėjosi juodi debesys. Žaibai trankė jo viršūnę ir audringi lietūs plovė jo šlaitus. Bet laikui bėgant debesys išsisklaidė ir išnyko, o ugnikalnis išliko nepajudinamas, nepasikeitęs. Toks jis ir liks per amžius, kuriuomi grožės žmonija...“

○ ○ ○

Dvylikos valstijų sienas perkirto V. Šliūpo varuojamas „Volvo“. Beveik 3000 mylių nukeliavome drauge. Įdomi ir nuotaikinga tai buvo kelionė.

Papildėjo po jos ir „Aušrininko dr. J. Šliūpo archyvas“.

1989 m. birželis

V

Su Vytautu susitarėme, kad apie įdomiausius savo gyvenimo momentus jis įkalbės į audiokasetes. Archyvas atima nemažai pastangų, todėl sugalvojome gan originalų būdą, kaip tokį sumanymą įvykdyti specialiai tam neskiriant laiko. Šiandien laiškininkė atnešė pirmąjį akivaizdų rezultatą – tai, ką V. Šliūpas važiuodamas automobiliu per Kaliforniją įkalbėjo į juostelę 1990 m. spalio 26 d.

Pradėdamas originalųjį monologą, V. Šliūpas pastebi, kad ta informacija galiu disponuoti kaip tinkamas, nors jos „greičiausiai pats nevertosi“. Čia turimi omenyje vaikystės atsiminimai. Kas be ko, juose nemažai įdomaus, nors platesnei auditorijai svarbiausia tai, kas susiję su dr. J. Šliūpo asmenybe.

Vytautas prisimena, kad jis yra aušrininko dr. J. Šliūpo ir palangiškės Grasildos Grauslytės vienintelis sūnus. Tai buvusi tėvo antroji santuoka, užregistruota Eržvilke 1929 m. Pirmąją šeimą J. Šliūpas buvo sukūręs Amerikoje, pirmoji žmona rašytoja Liudvika Malinauskaitė-Eglė jam pagimdė tris vaikus: Aldoną, Hypatiją ir Keistutį.

„Kiek žinau, tėvo santykiai su pirmosios šeimos vaikais, ypač 1929-1930 metų laikotarpy, buvo nelabai laimingi, – konstatavo Vytautas. Vaikai labai priešinosi tėvo antrosioms vedyboms, gan nemaloniai tuo atžvilgiu elgėsi. Aldona buvo priešinga tėvo vestuvėms, supyko ant jo ir išvyko atgal į Ameriką. Hypatija galbūt aršiausiai buvo tuo reikalu nusiteikusi – ne tiktai tėvą koneveikdavo, bet ir kitus gimines skatindavo tai daryti. Tėvas buvo nelaimingas...“

Jauniausiojo sūnaus įsitikinimu, tėvas buvęs labai patenkintas antrosiomis vedybomis, „nes mama

Vytautas Šliūpas (dešinėje) ir Leonas Peleckis-Kaktavičius Čikagos lietuvių Tautinėse kapinėse prie dr. Jono Šliūpo amžino poilsio vietos

jį gerai prižiūrėjo ir mylėjo. Nors ir buvo didelis amžiaus skirtumas – beveik 40 metų”.

Bene pirmasis mažojo, vos trimečio sūnaus prisiminimas susijęs su lordo Roberto Baden-Powello, pasaulio skautų vado, atvykimu į Palangą, kurios burmistru tuo metu buvo dr. J. Šliūpas. Įsiminė vaikiščiui ir didžiulės stovyklos panorama, ir dideli vyrai trumpomis kelnėmis, tėvo pašnekesiai su aukštuoju svečiu svetima, t. y. anglų kalba, pasaulio skautų vado vardo gatvės atidarymas, juostelės kirpimas. Mama Vytuką visur nešiojusi ant rankų.

1936 m. tėvui sukako 75 metai ir jam didžiulių iškilnių Kaune metu buvo dovanota kelionė į Ameriką drauge su šeima. Vytautas gerai pamena tą kelionę laivu, kurioje būta ir netikro pavojaus signalo. O atvykus į Ameriką laukė gražus susitikimas su A. Šliūpaite, kuri „jau buvo atleidusi tėvui“. Dr. J. Šliūpas važinėjo po visą Ameriką su paskaitomis, lankė lietuviškas kolonijas, o jaunoji žmona su sūnumi ilsėjos gerų tautiečių prieglobstyje.

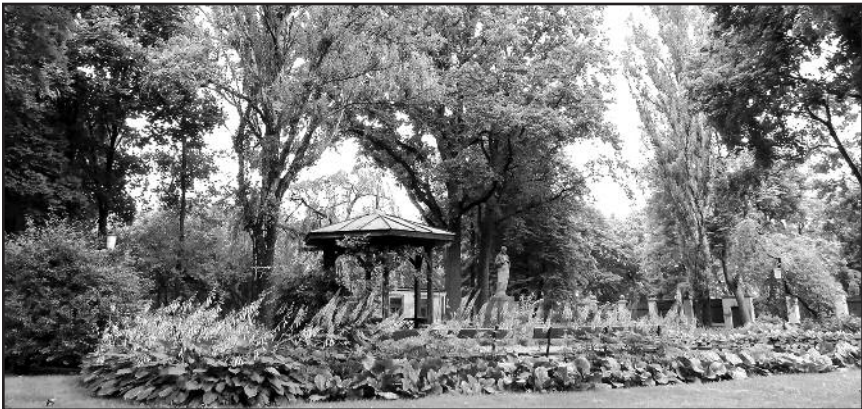
V. Šliūpas gerai prisimena ir didžiulį gaisrą Palangoje, kuris kilo netrukus po grįžimo iš užatlantės. Jis, anot Vytauto, kilęs iš klebonijos, kur, laukiant atvykstančio Telšių vyskupo, buvo kepami, verdami visokie valgiai. Nuo kibirkšties supleskėjo šiaurinė miesto dalis. Po gaisro buvusi didelė problema, kur patalpinti žmones, netekusius pastogės. „Tėvas įleido keletą šeimų su vaikais į garažą, kur buvo pora kambarių ir kuriuos vasaros metu išnuomodavom, – prisimena Vytautas. – Su tais vaikais labai mėgdavau žaisti”.

Kai 1939 m. ankstyvą pavasarį vokiečiai užėmė Klaipėdą, Šliūpų namuose apsistoja keletas to krašto lietuvių šeimų. Anot Vytauto, jų ir jų daiktų su savo mašina parvežti važiavo pats tėvas.

O vėliau tais pat metais dr. J. Šliūpas nusprendė dar sykį aplankyti Ameriką, nes ten buvo ruošiama pasaulinė paroda. „Mums vos nuplaukus ir aplankius parodą, berods, trečią dieną prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, – pasakoja V. Šliūpas. – Amerikos lietuviai siūlė tėvui pasilikti, sakydami: „Daktare, nevažiuok į karo apimtą Europą”. O tėvas sakė: „Reikia šitokiu sunkiu momentu grįžti į tėvynę dirbti Lietuvai. O be to, tas karas su Lenkija ilgai nesitęs”. Tėvas smarkiai klydo. Ir galbūt gailejosi grįžęs atgal”.

Papasakojęs apie gan sudėtingą grįžimą į Palangą (teko ilgokai užtrukti internuotiems prie Anglijos krantų), V. Šliūpas prisimena tėvo nuostabą, radus Lietuvos pajūryje daug internuotų lenkų kareivių ir karininkų, taip pat Vilniaus krašto lietuvių. Nemažai tenykščių lietuviukų lankydavosi ir jų namuose. Liūdniausi prisiminimai – apie 1940-1941 metus. Kai „vietiniai komunisteliai prisidėjo prie valdžios nuvertimo, kai Stasė Vaiveikienė pasidarė miesto burmistre”.

Nukelta į 8 psl.

Maironio sodas šiandien.

A. Ruseckaitės nuotr.

Maironio sodas

Atkelta iš 5 psl.

Maironio sodo aplinką įdomu stebėti visais metų laikais, jis niekada nepraranda savo paslapties ir žavesio.

Muziejininkai ištyrinėjo, kad Maironio poezijoje paminėti maždaug 25 augalų pavadinimai, iš kurių dažniausi – gėlių. Žiedų yra daugiausia tuose eilėraščiuose, kuriuose rašoma apie jausmus, meilę. Vaikinas prašo: *Nesek sau rožės prie kasų: / Ji širdį jauną pavilios*; mergaitė atsako, jog eis su mylimuoju kartu *Erškėčius raudama taku...* O garsiajame eilėraštyje „Kur bėga Šešupė“ žemčiūgai ir rūtos yra tarsi Tėvynės įvaizdis, neatsiejama jos dalis.

Rūta bene dažniausiai ir yra įterpta į eilėraščio mintį. Rūtų darželiai, rūtų vainikai kaip mergelių nekaltumo simbolis: *Lietuvei pritinka tik rūta meilioji, Kad galvą kaišysi, įsek tu rūtele!* Daug žiedelių poetas apdainuoja eilėraštyje „Neužmiršulė gėlė“, išaukštindamas šią kuklią mėlyną gėlytę: *Tas žiedas blaivus kaip balandžio akis; / Nekaltas kaip aukštas dangus.* Maironis pripažįsta, jog iš visų „margo gėlių sutvėrimo“ gražiausias vardas „gėlė atminimo“. Šiame eilėraštyje minimos ir pinavijos, ir rožių vainikai, ir *gvazdikai kaip žalvario seno skatikai*. Beje, poetas rašė, jog gvazdikų žiedas yra vyrų „emblema tvirtybės“. Eilėraštyje „Sudieu“ lyrinis subjektas prisiekia mylėti *Lig kol alyvos / Žydės pavasarį baltai...* Kituose eilėraščiuose vėl „žydi“ rožės ir tulpės, kvepia jazminai, *stiepias sužiurę / Žemčiūgų žiedai, ... raudonmargę kreipia kepurę / Jurginų pulkai...* O kas gi nežino Maironio eilėraščių „Uosis ir žmogus“ ar „Augo putinas“?..

Profesorė Viktorija Daujotytė, žiūrinėdama Maironio sodo fotografijas, kurias jai vis nusiųsdavau elektroniniu paštu, jau beveik prieš dešimtmetį ragino rengti knygą „su platesniu straipsniu apie Maironio sodą kaip muziejaus dalį. Sodas – ir kultūros darinys... Sodas – likęs žmogaus dvasios pėsakas... Sodas – gyvas muziejus...“ Šiandieną dėkoju profesorei už šiuos žodžius, už padėsinimą, kurį vykdau po ilgo svarstymo. Ar įmanoma įamžinti Poeto sodo šlamėjimą, alsavimą, klestėjimą, kai gyveno Šeimninkas, paskui – jo seserys, vėliau – muziejus, kai prie rūmų erdvė atsivėrė kaip gyva ekspozicija?.. Šį laiką apgobia daugiau nei šimtmetis. Šimtas metų! Muziejuje paveikslas ar baldas gali ramiai sulaukti ir kito, ir dar kito šimtmečio, o sodas – ne! Po Dievo stogu viskas greitai keičiasi: užauga, žydi, veda vaisius, vėliau trūnija kamienai, trenkia žaibai, spaudžia šalčiai, siautėja vėtros... Šią ekspoziciją formuoja saulė, vėjas, lietus, sausra, metų laikai, mėnulio potvyniai bei atoslūgiai. Žmogaus ranka kartais yra bejėgė, tačiau ir kurianti. Poetas Maironis su savo artimaisiais sukūrė ištis neeilinį sodą – pilną pavasarinio žydėjimo ir rudeninės brandos. Po jo mirties buvo įvairių pokyčių, tačiau šis SODAS išliko! Kartais, saulei leidžiantis, paslaptį mirguliuojant pro lapus šešėliams, rodosi, iš savo rūmų pro stiklines duris išeina Maironis: su šviesiu drobiniu apsiaustu, šiaudine skrybėle, kažką pasikišęs po pažastim lėtai suka link altanos ir pranyksta vakaro blandoje... Ką jis šį vakarą sode veiks? Rašys? Mąstys? Purkš nuo kirmėlaičių agrastų lapus? Sukas lysvę? O gal kažko lauks? Kas žino... Svarbu, jog juos, taip seniai išėjusius, vis dar jaučiame.

Maironio sodą fotografuoju jau daugelį metų. Įamžinti metų laikus, rasą ir šalnas, žiedus ir vaisius, netikėtai užsukusius svečius ar medžiuose įsikūrusius mažuosius gyventojus – niekada nepabosta! Sode auga ne tik Maironio laikų medžiai, bet ir tie, kurie apdainuoti jo eilėraščiuose: uosis, putinas, jazminas, alyva. Sodinamos tos gėlės, kurios žydėjo Maironio laikais, nes apie poeto sodą išlikę daug įdomių prisiminimų, kurių fragmentai spausdinami leidinyje „Maironio sodas“. □

Įvairiakalbis ir įvairiakultūris Rytprūsių kraštovaizdis: šiandienos perspektyva

Atkelta iš 6 psl.

Kitas jaunos istorikės dr. Kornelijos Kończal atstovavusios Hannos Arendt institutui Drezdene pranešimas jau ištis liudijo skaudų ir sąžiningą atvirumą istorinei tiesai. Nors pranešėjos tyrimų objektas tik materialūs Mozūrijos nuostoliai pokariu – pastatų niokojimas, turto plėšikavimas, bet neišvengiamai primintas ir tas dvižodžiu „Flucht ir Vertreibung“ įvardijamas istorinis kontekstas: vis buvo primenama paralelė ir su Čekoslovakijai „sugrįžusiais“ Sudetais – vietiniai vokiečiai be ceremonijų išginti. Paminėtas ir „tikrųjų“ lenkų negatyvus požiūris į mozūrus, mat jie ne katalikai, ir oficialūs pokario valdžios raginimai keltis į atgautąjį kraštą. Pranešėja pademonstravo tuometį plakatą, kuriame iškart į akis krito žodis „El dorado“...

Kaip sakyta, nudžiugau aptikusi, kad Klaipėdos kraštą pristato “senos pažįstamos” – Vokietijos atstovės Eva Pluharová-Grigienė ir Ulla Lachauer. Gal ir atsitiktinumas, bet abi kadais sutiktos Nidoje Thomo Manno festivalio metu. Prieš kokį dešimtmetį jaunutė vokiečių, tapusi Grigienė, Thomo Manno kultūros centre kurį laiką darbovosi, o prieš keletą metų jau kaip viešnia festivalio metu pristatė Klaipėdos krašto nuotraukų ekspoziciją. Šią temą Berlyno universitete dabar besidarbuojanti meno istorikė Eva pristatė ir seminare. Vizualiai pademonstruotos tarpukario nuotraukos, atspindinčios Klaipėdos krašto, daugiausia – Kuršių nerijos, gamtą bei gyventojus, aptariant dvi priešingas ideologines jų interpretacijas: vokišką ir lietuvišką. Tarp kitų leidinių, regėjome ir publicisto, radijo žurnalisto, keliautojo Petro Babicko išleistą “Gintaro krantą”, gausiai iliustruotą krašto vaizdais ir veidais. Pati pranešėja neseniai taip pat yra išleidusi knygą, kurioje apžvelgiamas jau platesnis fotografinio dokumentavimo laikotarpis – „Die Migration der Bilder: Das Memelgebiet in fotografisch illustrierten Büchern (1881-1991)” („Vaizdų migravimas: Klaipėdos kraštas fotografijų knygose (1881-1991)”).

Su žurnaliste, rašytoja, dokumentinių filmų kūrėja Ulla Lachauer pažintis buvo, galima sakyti, vienas – tik aš, klausytoja, susipažinau su pristatomų „Rytprūsiškų likimų“ biografinių pasakojimų, autore, nors manasis knygos egzempliorius ir paženklintas autografu. Dabar buvo progos prie kavos puodelio papasakoti, kad su jos

knygos „Rojaus kelias. Rytprūsių ūkininkės Lenės Grigolaitytės prisiminimai” heroje bitėniške Lene Grigoleit/Elena Kondratavičienė (1910-1995), ypač šios dukra Birute artimai bičiuliauvosi ir mano klaipėdiškę tetą; tad pažintis, jau tapo abipuse...

O seminare rašytoja surengė taip Vokietijoje populiarius skaitymus – išgirdome ištraukas iš jos knygų: įvadinį žodį iš sudaryto albumo su įvairių rašytojų tekstais „Bėgalinio dangaus žemė” („Land der vielen Himmel”), o daugiausia kaip tik iš „Rojaus kelio”. Turėjome progos netgi pasiklausyti herojės balso – regis, vokiška Lenės Grigoleit kalba buvo ryškiai nuspalvinta vietinėmis intonacijomis...

Vienas seminaro komponentas, sujungė abu Nemuno krantus – Klaipėdos kraštą ir Kionigsbergo/Kaliningrado sritį. Volkeris Koeppas pristatė savo šiais metais, t.y. šimtmečio jubiliejui, sukurta dokumentinį filmą „Sugrįžimas – kelionės pas Johannesą Bobrowskį”. Kol filmas įsivažiavo (su ilgiais įvairių „niekuo dėtų” personažų – pavyzdžiui, mūsiškio vokiečiųkalbio lietuvininko Valterio Valenciaus – kalbinimais), man ėmė kirbėti klaipėdiškės *omos* mėgtas priežodis: „Du grybu – per rybų”... Taip, filme glausitai pateikta ir Bobrowskio biografija, jo muziejaus įkūrimas Vilkyskiuose.

Reziūnuodamas seminarą, akademijos vadovas Pletzingas išsitarė, kad Rytprūsių temą teks bent trumpam atidėti, mat kitais metais nutiksia daug šimtmečių, šalia kitų (pvz. Čekoslovakijos), Lietuvos, Latvijos ir Estijos... Tad galima tikėtis, kad mūsų Vasario 16-oji bus ir šioje „Academia Baltica” pagerbta.

Jau atsisveikindama jaučiau pareigą akademijos vadovui pasakyti: nors vis priekabiau dėl per menko dėmesio Lietuvai, bet dalyvavimas šiuose seminaruose man didelė šventė ir garbė. □

Akademijos vadovas pristato Evą Pluharovą-Grigienę (k.). A. Petraitytės nuotr.

Rašytojo užrašai

Atkelta iš 7 psl.

„O didžiausią išpūdį padarė teroras, kurį var-tojo slaptoji policija, – liudija V. Šliūpas. – Atsimenu, mes turėjome mašinėlę, kurią jie ateidavo būk tai pasiskolinti. Bet po kelių tokių pasiskolinimų ją išsivežė ir nebegražino”.

Sukrečiantis atsiminimas susijęs su Vytauto mamos seserimi. Šliūpų miegamajame kabojo Marijos Magdalenos paveikslas, kurį mamai buvo dovano-

jusi jos sesuo Petrusė. 1941 m. birželio 14 d. jis staiga nukrito nuo sienos ir sudužo. G. Šliūpienė sušuko: „Ojei, ojei, kokia nors nelaimė Petrusėi atsitiks”. Taip ir buvo. „Tą vakarą gavom telegramą, kad Petrusė su vyru ir sūnumi Romučiu buvo išvežti į Sibirą”, – prisimena V. Šliūpas.

O pačiose karo išvakarėse, birželio 21-ąją į Šliūpų namus iš Kretingos atvažiavo nepažįstamas motociklininkas. „Daktare, šianakt nemiegok namuose, pats esi sąrašė išvežimui į Sibirą rytoj septintą valandą ryto”, – įspėjo.

Tanakt mama su sūnumi praleido pas giminaičius Ragauskus tvarte ant šieno. Dr. J. Šliūpas pasakė iš namų neisias: „Atėję areštuot jūsų nerai, o kol ieškos, ir karas prasidės”.

O karas prasidėjo dar neišaušus. V. Šliūpas gerai atsimena Palangos bažnyčios varpą, išmušusį keturias ir tuo momentu prasidėjusius sprogimus, tikrą pragarą. „Kai atbėgome į savo namus, tėvelis jau buvo apsirengęs, stovėjo prieangyje, mūsų laukė. Mes subėgome pas kaimyną į rūšį ir porą valandų ten sėdėjome, kol bombardavo, šaudė iš artilerijos. O kai išlindome lauk, vokiečių kariuomenė buvo pradėjusi žygiuoti Vytauto plentu link Liepojos”, – gerai Vytautui įsiminė tos pirmosios karo dienos smulkmenos.

„Taip pasibaigė mano vaikystė”, – konstatavo monologo pabaigoje V. Šliūpas.

Tęsinys kitame numeryje